

FRICS TAMÁS

Gaál Iván avagy a történelem fonákságai...

Gaál Iván (1897–1989) úgymond unokabátyám vagy mi is. Ő édesapámnak unokatestvére volt, lévén, hogy anyai ági nagyapjuk, nagymamájuk közös. Itten mindjárt egy kicsit bele kell mélyedni a történelembe. Az említett nagyapát Tóth Kálmánnak hívták, aki 1836-ban született Bánrévén, és éveken keresztül Nagyrőczén töltött be járásbírói tiszteletet. Itt kötött házasságot is 1870. április 7-én a nála jóval fiatalabb Francisci Máriával, aki Jan Francisci Rimavsky szlovák nemes, politikus, történész, író (1822–1905) leánya volt. Francisci nem utolsósorban a szlovák függetlenedés egyik szószólója volt. Tóth Kálmánnak a leányával való házasságát illetően életrajzi leírásában többek között ez olvasható:

„Nagyon különös volt, hogy Francisci engedélyezte ezt az egyesülést. Tóthék – úgy az apa (Tóth Kálmán apja Tóth András), mint a fia – ugyanis nem mutattak hajlandóságot a szlovák nemzet iránt, sőt, épp ellenkezőleg.”

Gaál Iván kb. 1935-ben

Jan Francisci (rézkarv)

Így adódott, hogy a szlovák nemzeti felemelkedés egyik legjelesebb fáklyavivőjének – miután elsőszülött leánya magyar emberhez ment feleségül – majd minden leszármazottja magyar lett. Ez persze már történelmi

távlat. Magyarországon és néhányan külföldön is, Gaál Ivánt is beleértve, igen sok egyenes ági leszármazottját lehet számba venni, akik a Francisci Máriának Tóth Kálmánnal kötött házasságából született két leány – Irén és Kornélia – utódai. A még élő utódok száma is tekintélyes és még növekszik is... Mindannyian tisztelettel emlékezünk ősünkre, közös szép-apánkra, ükapánkra, akinek 1928 óta szülővárosában, Nyustyán szobra is van a templom melletti téren. Ezt több alkalommal meglátogattuk már néhányan, és megkoszorúztuk. A legemlékezetesebb ilyen látogatás 2007-ben történt, amikor a városi önkormányzat is fogadott mintegy tízegyhányunkat, és igazán szeretetteljes ünneplésben részesítették városuk „nagy szülöttének” színmagyar leszármazottjait...

Na, de térjünk vissza Gaál Ivánra! Ő mint tüzérezredes járta meg a II. világháborút, túlélte, és magas kort sikerült megélnie. Róla az interneten szinte semmit nem lehet találni. Egyedül a Hadtörténeti Intézet digitális archívumában találtam egy 1941. évi nyilvántartást, a Magyar Királyi Honvédség tisztjeinek 1941. évi rangsorolásáról. Ott a tüzérségi alezredek között szerepel a születési évével és a tényleges szolgálata megkezdésének pontos dátumával. Ez a feltüntetettek szerint 1915. augusztus 15.

Igazából csak meglehetősen későn ismerkedtem meg vele, amikor Pécsről – lakhelyéről meglátogatta édesapámat, az unokatestvérét és a családjukat. A két jó kiállítású „öregúrral” akkor tettünk egy kirándulást is a Kékestetőre. Ez 1984-ben volt, a fiam is velünk jött. Sok mindenről beszélgettünk, még katonai szakdolgozokról is, mivel magam is tartalékos tüzértisztként szereltem le a hatvanas évek első felében. Hát igencsak kalandos élete lehetett, erről külön fejezeteket lehetne írni, és a történelem fonákságai őt sem kerülték el.

A háború után egy ideig kegyvesztett lett a „horthysta hadseregben” betöltött parancsnoki múltja, politikailag megbízhatatlan minősítése miatt. Olyannyira, hogy igazából szinte semmiféle munkát nem kapott, és alkalmi munkákból tengette életét. Szerencsére felesége, a pécsi kesztyűgyáros Hammerli János unokája és a leányuk, Ria azért gondját viselték.

A mezőgazdaság ún. „szocialista átszervezése” során 1947-től kezdődően az állami gazdaságok, tsz-ek számszerű fejlesztése, gazdasági életük megszilárdítása a munkaerőhiány enyhítését, a szövetkezetekbe lépőkkel szemben támasztott szigorú megkülönböztetések felfüggesztését tette volna szükségessé. Az MDP politikája azonban ebben a kérdésben határozott álláspontot foglalt el, mely nem esett egybe a szövetkezetek gazdasági érdekeivel. A párt fellépett az olyan nézetek ellen, hogy bárkit, aki dolgozni akar, fel lehessen venni a tsz-ekbe, gazdaságokba, származására

és politikai múltjára való tekintet nélkül. Ennek későbbi kényszerű enyhülése tette lehetővé végül is, hogy Gaál Iván elhelyezkedhetett egy állami gazdaságnál, mint loápoló. Ehhez minden tudása, ismerete megvolt, miután mindig is szerette a lovakat, és a tüzérség akkori felszereltsége is elsősorban fogatolt – vagyis ló vontatta – mozgatású volt. Teljes megelégedéssel fogadták a munkáját. Esetenként a gazdaságtól a különféle politikai előkelőségek vadászataihoz kölcsönzött lovakat is neki kellett előkészítenie. Előfordultak külföldi vendégek is, ilyen esetben Iván a tolmács szerepét is ellátta, lévén, hogy kiválóan beszélt oroszul, németül és franciául is... Ez véletlenül feltűnt egy helybéli újságírónak, aki elkezdett Gaál Iván múltjában kutakodni. Kiderítette, hogy a fiatal Gaál hadnagy, az 1919 márciusában megalakított Vörös Hadsereg egyik alakulatánál tüzér szakasparancsnoki beosztásban a hadsereg jó néhány hadműveletében is részt vett. Ez meglepő változást eredményezett Iván bátyánk életében. Ugyanis e múltja felismerésével megszűnt a rábélyegzett politikai megbízhatatlanság átka, és az „osztályidegen”ből egycsapásra a „munkásmozgalom régi harcosa” lett. Visszakapta rangját, megbecsülését, és néhány-szor Pécsen május 1-jei felvonulásokon még a díszemlényre is meghívták, ahonnan tartalékos tiszt díszegyenruhájában integethetett a felvonulóknak...

*Gaál Iván
kb. 1919-ben*

Sok év telt el ezután, és ő továbbra is megmaradt a lovak társasága mellett. Még közel kilencven éves korában is dolgozott Békáspusztán lovasoktatóként, sok fiatalal ismergette meg a lovak igazi szeretetét.

Az 1984. évi találkozásunkkor mesélt egy történetet, megpróbálom itt felidézni. Ez az önmagában is fonák helyzetet bemutató történet valamilyen 1942 telén, még a doni áttérés előtt játszódik.

Gaál Iván ezredesi rangban egy tüzérezred parancsnoki beosztását látta el. A történet áttekintéséhez és megértéséhez némi katonai, tüzérszakmai ismeret is szükséges, amit itt nem tudunk elkerülni. A lényeg, hogy a tüzérség harcrendi felállása alapvetően három fő elemet tartalmaz, a tüzérellátásokat, a parancsnoki figyelőállásokat és a célterületet, vagyis az ellenség elhelyezkedési helyét. Az ezred szervezése szerinti tüzérosztályok,

azon belül az úgynevezett ütegek lövegei előre megtervezett helyen tüzelőállásokat foglalnak el, ahol ütegenként általában 4–8 löveg (ágyú) kerül letelepítésre, részlegesen beásva, az ellenséges célterület irányára merőleges vonalban, és hát az ágyúcsövek alaphelyzetben az ellenséges célterület felé vannak betájolva, úgynevezett „alapirányba”. Azonban a tüzelőállások helye az ellenség vonalaitól meglehetősen távol – a lövegek lőtávolságának figyelembe vételével meghatározott, többnyire több kilométeres – távolságra kerül kijelölésre.

Beásott figyelőpont a Donnál 1942

Az is előnyös, ha van a harcállásoknak „fedező-mélysége”, vagyis a célterület irányából valamiféle domb, terepmagaslat takarja őket az ellenség szeme elől. Természetesen így a tüzelőállásból sem tudják az ellenség elhelyezkedését látni, megtekinteni. Hogyan lehet mégis az ellenséges célokot elérni a tüzeléskor? Ezt nevezik „megosztott irányzásnak”.

A tüzelőállásoktól jóval előrébb, az ellenség irányában figyelőállások kerülnek kitelepítésre, ahol a parancsnoki állomány rejtve, fedezve igyekszik az ellenség mozgását felismerni, megfigyelni és bemérni. A figyelőállások ezért valamiféle kisebb dombon, emelkedőn helyezkednek el. Innen kerül elvégzésre a „tűzvezetés”. A figyelőpontok, valamint az ütegek lövegállásai – más néven tűzszakaszok – koordinátái pontosan be vannak mérve és ezek az adatok a térképekre felrajzolásra kerülnek.

A figyelőben lévő parancsnokok – elsősorban az ezredparancsnok – és tiszti csoportjuk feladata a megfigyelések alapján bemérni, meghatározni az ellenség elhelyezkedését. Erre alapozva lehet döntést hozni a hadseregcsoporthoz vezető csapások elrendeléséről. Ez a „tűzvezetés”. Vagyis a tűzparancs meghatározása, amely a kiszámított távolsági és oldalirány szerinti adatok, vagyis „lőelemek” rádió vagy telefoni összeköttetésen keresztül megadásával ad rendelkezést a tűzszakaszok felé. A tűzszakaszok „vakon” végrehajtják azt, amit a parancsnokok elrendelnek, és a parabola röppályán a messzi célterületre „elküldött” robbanólövedékek becsapódását nem is látják...

Gaál Iván tehát a hátul elhelyezkedő tüzérosztályok lövegállásaitól több kilométerrel előrébb, egy kis dombra települt az ezredtörzs néhány tisztjével, a felderítőkkal és az összeköttetésért felelős híradósokkal. Néhány katona is volt velük, akiknek elsősorban a figyelőállás és fedezék kialakí-

tása volt a feladata. A Don vonala, amelynek a túloldalán csoportosultak a szovjet véderők, meglehetősen közel esett már hozzájuk.

Az urivi, korotojaki és scsucsei hídfők a Don jobb partján – tehát a magyar alakulatok felőli oldalon – azonban továbbra is szovjet kézen voltak. Ezeknek a hídfőállásoknak a visszafoglalására a nyár végétől sorozatosan kezdeményezett sok áldozattal járó akciók azonban nem vezettek eredményre. Így megvolt az esélye annak, hogy innen, az éjszaka leple alatt kisebb – most úgy mondanánk: kommandós – egységek a havas viszonyoknak megfelelő fehér álcaruhában megpróbálják megközelíteni és bénítani a magyar tüzérség vezetési pontjait.

Ez történt ezen a téli éjszakán is. A figyelőben halk hóropogásra lettek figyelmesek, majd a holdfényben halványan megállapítható volt, hogy a dombocska alján, tőlük néhány száz méterre, félkörívben alig láthatóan ellenséges katonák kúsznak a hóban a figyelőállás felé. Az itt lévő állomány létszáma és fegyverzete édes-kevésnek tűnt a harc sikeres felvételére. Gaál ezredes tehát kis mérlegelés után úgy döntött, hogy a saját tüzérség segítségét fogja igénybe venni. A térképen felrajzolt adatok szerint meghatározta, hogy melyik legközelebbi tüzérutegnek van esélye arra, hogy elég pontos irányzással a figyelő környezetét gyors csapással el tudja érni. Azonban a lövegek találati „szórása” messze nagyobb volt annál, minthogy a dombra közeledő ellenséget a saját figyelő károsítása nélkül semmisíthette volna meg. Gaál Iván elrendelte hát, hogy a tűzparancs kiadása után mindenki húzódjon a fedezékben olyan mélyre, amennyire csak lehet. A tűzparancs rádió leadásra került...

„Ellenséges gyalogságra, repeszgránát, pillanatgyújtó, hármastöltet, irányzék 150, alapirány 0-07, négyes lövedék gorstűz!”

A téli éjszakában a tűzszakasznál már órák óta nyugalom volt, a lövegrakatok katonái a löveg-talpszáron ülve szunyókáltak. A részlegesen beásott lövegek elejét a pajzslemez feléig beterítette már a kelet felől fújó szél hóval. Ez tulajdonképpen még jó is, mert megvédte a katonákat a jeges szélről.

A rádiós kihangosított készülékén megszólalt a Gaál Iván által elrendelt tűzparancs. Az emberek ennek hallatára felocsúdva elfoglalták a szabályos kezelőhelyeiket. Ilyenkor a rádiós feljegyezi, és ismételi a kapott utasítást a tűzszakasz parancsnoka felé. Végrehajtást azonban csak a tűzszakasz-parancsnok – az „elsőtiszt” – rendelhet el. Először is kiadja az utasítást a kapott tűzparancsnak megfelelő beállítások elvégzésére, amit a lövegkezelők végrehajtanak. Előkészítik a megadott lőszeret, elvégzik a lövegek irányzását. A parancsnok azonban gyanúsna érezte a megadott adatokat, elsősorban túl rövidnek tűnt a megadott irányzék-beállítás,

vagyis a lőtávolság. Ezért elővette a térképet, és minden adatot felszerkesztett léptékhelyesen. Meglepetésére azt látta, hogy a lövedékek ilyen löelemek mellett pontosan az ezredparancsnoki figyelőre fognak becsapódni! Ezért rádión megerősítést kért, hogy nincs-e valami tévedés. Gaál ezredes azonban határozottan közölte, hogy nincs semmi tévedés, és utasította az elsőtisztet, hogy haladéktalanul hajtsa végre a parancsot...

Néhány másodpercen belül robbanólövedékek tömkelege csapódott leírhatatlan zajjal a kis dombra, annak szinte teljes területét betérítve. Repeszdarabok, havas sáros földnyalábok, kövek repkedtek mindenfelé... Az egész nem tartott tovább 15-20 másodpercnél, de a figyelő fedezékében megbúvó állománynak ez egy örökkévalóságnak tűnt...

Aztán mélységes csend lett, a halál csendje. Gaál ezredes kisvártatva szemlét tartott a zúgó füllel támolgó állományán. Szerencsére mindenki túlélte az agyútüzet, és kisebb sérülés is alig fordult elő.

A lassan közeledő virradati fényben hosszú ideig figyelték, van-e valami elenséges mozgás, de csak a támadók mozdulatlan holttesteit heverték mindenfelé a domboldalt ritkásan fedő cserjék üszkös maradványai között...

Gaál Iván rádióüzenetben köszönte meg a tüzéinek az akció pontos végrehajtását...

Bárcsak vége lenne már ennek az egésznek...

Azonban a II. Magyar Hadsereg alakulatainak még sok megpróbáltatáson kellett átmennie e télen és a következő év januárjától megindult nagy szovjet offenzíva során, amely a magyar hadsereg katonáinak tragédiájához és a nagy veszteségekkel történő visszavonulásához vezetett.

Iván bátyánk hazajutott. Hogy miként, és mikén ment keresztül, ezekről nem szívesen mesélt...

Mint ahogy arról sem, milyen megalázó bánásmódban telt jó néhány éve, amíg végre újra felemelt fővel végzhette munkáját, s amellyel élete végéig megbecsülést szerzett.

Gaál Iván 90 évesen